

HÀNH TRÌNH ĐI TỚI MÁTXCÔVA: VỀ CHUYẾN ĐI THĂM LIÊN XÔ CỦA CHỦ TỊCH HỒ CHÍ MINH VÀO THÁNG 2 NĂM 1950

*Kurihara Hirohide**

I. MỞ ĐẦU

Năm 1950 đã được ghi sâu vào lịch sử Việt Nam hiện đại: Tháng 1-1950, Trung Quốc và Liên Xô đã lần lượt công nhận Chính phủ nước Việt Nam Dân chủ Cộng hòa và đặt quan hệ ngoại giao. Đồng thời, Chủ tịch Hồ Chí Minh đã vượt qua hoàn cảnh cực kỳ khó khăn lúc bấy giờ để lên đường đi thăm Trung Quốc và Liên Xô. Sau này, Việt Nam Dân chủ Cộng hòa đã giữ được quan hệ chặt chẽ với hai nước Liên Xô và Trung Quốc trong thời gian khá lâu là do chuyến đi lịch sử này đã kết thúc một cách thành công và đạt được kết quả đáng kể. Nói một cách khác, chuyến đi thăm hai nước Trung Quốc và Liên Xô của Chủ tịch Hồ Chí Minh đã đánh dấu một bước hết sức quan trọng để Việt Nam Dân chủ Cộng hòa củng cố lập trường của mình trên trường chính trị quốc tế.

Tuy vậy, cho đến nay chúng tôi chưa khẳng định được một cách chính xác về thời gian chuyến đi hai nước của Chủ tịch Hồ Chí Minh, vì tư liệu liên quan tới sự kiện này quá ít. Nhưng vừa rồi Lưu trữ Quốc gia Nga về lịch sử xã hội-chính trị (RGASPI) đã công bố một số thư của Chủ tịch Hồ Chí Minh và Xtalin trong thời gian 1950-1952, nên chúng tôi có thể khẳng định được một số đoạn trong chuyến đi của Chủ tịch Hồ Chí Minh. Trong bài này, người viết chủ yếu căn cứ vào tư liệu được công bố tại Nga, sẽ trình bày về một số điều đã xác định được và chưa xác định được để góp phần làm rõ hành trình có ý nghĩa lịch sử quan trọng này.

II. HÀNH TRÌNH ĐI TỚI MÁTXCÔVA: VIỆT BẮC - BẮC KINH - MÁTXCÔVA

Về ngày giờ cuộc gặp gỡ giữa Chủ tịch Hồ Chí Minh và Xtalin tại Mátxcôva, từ lâu đã có hai ý kiến khác nhau: Tháng 12-1949 và tháng 2-1950⁽¹⁾. Nhưng theo phân tích riêng của người viết bài viết này, cuộc gặp gỡ tại Mátxcôva vào tháng 12-1949 là hoàn toàn không thể có được bởi các lý do sau đây:

* Giáo sư, Tiến sĩ, Đại học Ngoại ngữ Tokyo. Nhật Bản.

1) Ông Lê Văn Hiến, Bộ trưởng Bộ Tài chính lúc bấy giờ, trong nhật ký riêng của mình không đề cập đến hoạt động công tác cụ thể của Chủ tịch Hồ Chí Minh trong thời gian từ ngày 20-12-1949 đến ngày 10-4-1950⁽²⁾. Thêm vào đó, hồi ấy phải mất 17 ngày đi bộ từ căn cứ Việt Bắc tới biên giới Việt Nam - Trung Quốc trong hoàn cảnh cực kỳ khó khăn⁽³⁾, bởi bị quân đội Pháp theo dõi, bao vây. Vì thế nên khó mà thực hiện được cuộc gặp gỡ giữa Chủ tịch Hồ Chí Minh và Xtalin trong tháng 12-1949.

2) Vừa rồi Lưu trữ Quốc gia Nga đã công bố một số thư của Chủ tịch Hồ Chí Minh và Xtalin trong thời gian 1950-1952, trong đó có tư liệu có thể góp phần vào việc xác định ngày giờ Chủ tịch Hồ Chí Minh đã có mặt tại Mátxcova. Sau đây là nội dung chính của một số tư liệu liên quan tới điều đó.

Thứ nhất là điện báo đề ngày 1-2-1950 do Vishinski, Bộ trưởng Bộ Ngoại giao Liên Xô, gửi tới Shibaev, Đại sứ Liên Xô tại Bắc Kinh, trong đó Vishinski chuyển lời Xtalin gửi tới Chủ tịch Hồ Chí Minh:

“Đồng chí Hồ Chí Minh

Cách đây mấy hôm, đồng chí Mao Trạch Đông đã cho tôi biết rằng đồng chí có ý muốn đến thăm Mátxcova một cách bí mật. Tôi đã trả lời rằng phía tôi thì không có ý kiến gì phản đối đề nghị đó. Mặc dù Liên Xô đã công nhận Việt Nam nhưng nếu đồng chí không thay đổi kế hoạch sang thăm Mátxcova thì tôi rất mong được tiếp đồng chí tại Mátxcova.

Philippov⁽⁴⁾ [nguyên bản tiếng Nga - K.H]

Tuy vậy, nếu chỉ có tư liệu này thì chưa đủ để khẳng định rằng, Chủ tịch Hồ Chí Minh đang ở lại Bắc Kinh vào ngày 1-2-1950 bởi vì chúng tôi vẫn không thể loại trừ khả năng người đánh điện đã ghi nhầm ngày giờ. Về vấn đề này, chúng tôi phải tham khảo một số tư liệu khác để khẳng định rằng đúng là vào tháng 2-1950 Chủ tịch Hồ Chí Minh đang trên đường đi tới Mátxcova qua Bắc Kinh.

Theo niên biểu của Lưu Thiếu Kỳ, người phụ trách về chuyến đi của Chủ tịch Hồ Chí Minh lúc bấy giờ, thì “theo yêu cầu của Chủ tịch Hồ Chí Minh, Lưu Thiếu Kỳ đã giúp Chủ tịch Hồ Chí Minh lên tàu hỏa đi Mátxcova đêm ngày 3-2-1950. Bức điện đề ngày 7-2-1950⁽⁵⁾, Chủ tịch Hồ Chí Minh đã gửi Xtalin từ thành phố Chita là một thành phố trong khu vực Xibêri nằm gần biên giới Liên Xô - Trung Quốc. Trong đó chủ yếu Chủ tịch Hồ Chí Minh xin ý kiến của Xtalin về hình thức của chuyến đi thăm Mátxcova của mình: bí mật hay chính thức. Trong đó có đoạn như sau:

“ Vào ngày 3 tháng 2 tôi đã qua vô tuyến điện xin ý kiến của Ban Chấp hành Trung ương Đảng Cộng sản Việt Nam về tính chất cuộc đi thăm Mátxcova của tôi. Nhưng sớm nhất cũng sẽ mất 10 ngày để tới được Mátxcova”⁽⁶⁾ [nguyên bản tiếng Nga - K.H. Có một điều bí mật rất thú vị là Chủ tịch Hồ Chí Minh ghi tên Đảng là Đảng Cộng sản Việt Nam. Nói chính xác, năm 1950 tên Đảng vẫn là Đảng Cộng sản Đông Dương. Nhưng về vấn đề này thì người viết bài này sẽ đề cập đến vào dịp khác nên ở đây chỉ nêu sự thật].

So sánh một số tư liệu kể trên với nhau, chúng ta có thể xác định được rằng:

- Đầu tháng 2-1950, Chủ tịch Hồ Chí Minh đã ở lại Bắc Kinh với sự giúp đỡ của Lưu Thiếu Kỳ.

- Ngày 3-2-1950, Chủ tịch Hồ Chí Minh đã lên tàu hỏa rời Bắc Kinh lên đường đi thăm Mátxcova. Trước khi rời Bắc Kinh, Chủ tịch Hồ Chí Minh đã gửi điện cho Ban Chấp hành Trung ương Đảng. Ngày 7-2-1950, trên đường đi Mátxcova Chủ tịch Hồ Chí Minh đã ghé qua Chita và đánh điện cho Xtalin.

Những tư liệu trên đây chứng tỏ rằng đầu tháng 2-1950, Chủ tịch Hồ Chí Minh đã rời Bắc Kinh lên đường đi Mátxcova. Nói chung, hồi đó tàu hỏa đi từ Bắc Kinh đến Mátxcova mất 10 ngày. Nếu thế thì chúng tôi có thể đoán được rằng khoảng ngày 13-2-1950, Chủ tịch Hồ Chí Minh đã đặt chân tới Mátxcova. Ngày giờ đó hoàn toàn phù hợp với thời hạn mà Ban Chấp hành Trung ương Đảng đề nghị với Chủ tịch Hồ Chí Minh như Người đã nêu trong bức điện gửi Xtalin. Không những thế ngày giờ đó còn phù hợp với hồi tưởng của Ngũ Tu Quyền (Wu Xiu Quan), cán bộ ngoại giao Trung Quốc từng tham gia vào việc ký kết Hiệp ước Trung Quốc - Liên Xô) tại Mátxcova từ tháng 12-1949 đến tháng 2-1950. Theo Ngũ Tu Quyền giới thiệu, sau buổi lễ ký kết Hiệp ước vào ngày 14-2-1950, hai buổi liên hoan đã được tổ chức liền nhau. Thứ nhất là buổi liên hoan ngày 14 tháng 2 do Vương Giá Tường (Wang Jia Xiang), Đại sứ Trung Quốc tại Liên Xô lúc bấy giờ chủ trì; thứ hai là buổi liên hoan ngày 16 tháng 2 do Chính phủ Liên Xô chủ trì tại Điện Kremli. Theo Ngũ Tu Quyền kể thì "Lúc bấy giờ đồng chí Hồ Chí Minh, lãnh tụ Việt Nam, đang ở Mátxcova, cũng tham dự liên hoan", mặc dù Ngũ Tu Quyền không ghi rõ Chủ tịch Hồ Chí Minh đã tham dự liên hoan ngày nào⁽⁷⁾.

Như vậy, chúng tôi có thể xác định được một đoạn trong hành trình của Chủ tịch Hồ Chí Minh đi tới Mátxcova là: Bắc Kinh - Chita - Mátxcova. Còn về đoạn từ căn cứ Việt Bắc đến Bắc Kinh thì chưa có tư liệu gốc như Lưu trữ Nga đã công bố. Nhưng so sánh đối chiếu các tác phẩm như Nhật ký của Lê Văn Hiến, Niên biểu Lưu Thiếu Kỳ và Hồ Chí Minh biên niên tiểu sử, chúng tôi có thể rút ra kết luận như sau:

Cuối năm 1949 hoặc đầu tháng 1-1950, Chủ tịch Hồ Chí Minh rời căn cứ Việt Bắc đi bộ đến khu vực biên giới Việt Nam - Trung Quốc. Vào ngày 19-1-1950, Chủ tịch Hồ Chí Minh ở Phục Hòa (Cao Bằng) vượt biên giới sang Thủy Khẩu (Quảng Tây). Sau đó, với sự giúp đỡ của Đảng Cộng sản và Quân đội Trung Quốc, Chủ tịch Hồ Chí Minh đi qua Nam Ninh tới Bắc Kinh vào cuối tháng 1-1950.

III. HÀNH TRÌNH ĐI TỪ MÁTXCOVA VỀ NƯỚC

Về đoạn đường từ Mátxcova về tới Việt Bắc có nhiều điều chưa rõ, hơn nữa lại có mấy ý kiến khác nhau. Vấn đề thứ nhất là: Chủ tịch Hồ Chí Minh đã gặp Xtalin vào ngày nào và ở đâu? Về nội dung chi tiết của cuộc gặp gỡ giữa Chủ

tịch Hồ Chí Minh và Xtalin thì các hồi ký của Đại tướng Võ Nguyên Giáp, nhà thơ Tố Hữu, ông Khorútsốp đều đề cập tới nhưng không ai nêu lên ngày giờ và địa điểm cụ thể⁽⁸⁾. Chúng tôi chỉ biết được cuộc gặp gỡ giữa hai vị lãnh đạo không phải chỉ có một lần mà có vài lần. Về ngày giờ thì chúng tôi chỉ đoán được là trong tháng 2 (từ ngày 13 đến cuối tháng 2-1950). Còn về địa điểm gặp gỡ, có khả năng Xtalin tiếp Chủ tịch Hồ Chí Minh ở biệt thự riêng tại Kuntsevo, nơi Xtalin hay tiếp khách quý hoặc những nhân vật quan trọng, bởi vì chúng tôi không tìm được tên của Chủ tịch Hồ Chí Minh trong danh sách khách vào thăm phòng làm việc của Xtalin tại Điện Kremli⁽⁹⁾.

Về vấn đề thứ hai: Chủ tịch Hồ Chí Minh đã ở lại Mátxcova bao lâu và rời Mátxcova lên đường về nước từ ngày nào? Vấn đề này có nhiều ý kiến khác nhau như sau:

- Ý kiến thứ nhất: Chủ tịch Hồ Chí Minh rời Mátxcova quay trở lại Bắc Kinh sớm hơn Chu Ân Lai, có nghĩa là Chủ tịch Hồ Chí Minh đã rời Mátxcova trước ngày 17-2-1950⁽¹⁰⁾.

- Ý kiến thứ hai: Chủ tịch Hồ Chí Minh đã cùng Đoàn đại biểu Đảng và Chính phủ Trung Quốc đứng đầu là Chủ tịch Mao Trạch Đông lên đường về nước và ghé qua các thành phố ở khu vực Xibêri tham quan rồi về tới Bắc Kinh vào ngày 4 tháng 3. Theo ý kiến này thì Chủ tịch Hồ Chí Minh đã rời Mátxcova vào ngày 17-2-1950⁽¹¹⁾.

- Ý kiến thứ ba: Khoảng cuối tháng 2-1950, "tại Mátxcova, Chủ tịch Hồ Chí Minh gặp gỡ đại diện Đảng Cộng sản Pháp và nhiều tổ chức quốc tế để tranh thủ sự đồng tình và ủng hộ của các lực lượng tiến bộ trên thế giới đối với cuộc chiến đấu chính nghĩa của nhân dân Việt Nam"⁽¹²⁾.

Người viết bài này cho rằng trong mấy ý kiến kể trên thì ý kiến thứ ba là hợp lý nhất. Nếu để ý tới một số kết quả đạt được trong phần I của bài này, theo ý kiến thứ nhất và thứ hai kể trên thì rất có thể Chủ tịch Hồ Chí Minh ở lại Mátxcova chỉ được 3 - 4 ngày rồi phải về nước. Ở đây chúng ta cần nhớ lại mục đích chuyến đi của Chủ tịch Hồ Chí Minh là gì. Đại tướng Võ Nguyên Giáp giải thích về sự cần thiết của chuyến đi này như sau:

"Rời kháng chiến toàn quốc bùng nổ. Không riêng mối liên hệ với phong trào cộng sản mà mối liên hệ của ta với thế giới bên ngoài hầu như bị gián đoạn. Kháng chiến đang chuyển qua một khúc ngoặt mới. Ta cần thông báo với phong trào về tình hình cách mạng Đông Dương trong những năm qua cùng với những biến chuyển mới, để tranh thủ sự đồng tình và giúp đỡ, phối hợp"⁽¹³⁾.

Như vậy, rõ ràng chuyến đi này có mục đích mở đường tiếp tế quốc tế, nối liền Việt Nam với Trung Quốc, Liên Xô và các nước khác. Nếu thế thì liệu ba bốn ngày tại Thủ đô của Liên Xô có đủ để Chủ tịch Hồ Chí Minh thực hiện mục đích đó không? Và ý nghĩa quan trọng của chuyến đi thăm quan các thành phố khu vực Xibêri trong khoảng hai tuần ở chỗ nào? Tuy vậy, đáng tiếc là cho đến

nay chưa được công bố tư liệu nói rõ hành trình về nước của Chủ tịch Hồ Chí Minh, nên ý kiến trên đây của người viết bài này mang tính chất suy đoán, không phải ngoài phạm vi giả thuyết.

Sau khi rời Bắc Kinh lên đường về nước, Chủ tịch Hồ Chí Minh vừa đi đường vừa làm thơ chữ Hán đề ngày tháng nên chúng tôi có thể nắm được địa điểm và ngày giờ cụ thể về đoạn đường từ Bắc Kinh đến khu vực biên giới Trung Quốc - Việt Nam:

- "Ly Bắc Kinh" (11-3-1950)
- "Quá Hồ Bắc" (12-3-1950)
- "Thập tam bảo, quá Trường Sa" (13-3-1950)
- "Ngọ quá Thiên Giang" (17-3-1950)
- "Cận Long Châu" (19-3-1950)

Nếu Chủ tịch Hồ Chí Minh ở khu vực biên giới đi bộ về căn cứ Việt Bắc lại mất 17 ngày thì chúng tôi có thể đoán được rằng đầu tháng 4-1950, Chủ tịch Hồ Chí Minh mới về tới căn cứ Việt Bắc. Đúng như trong hồi ký *Chiến đấu trong vòng vây* của Đại tướng Võ Nguyên Giáp có đoạn viết: "*Thượng tuần tháng Tư, được tin Bác từ nước ngoài trở về, sắp tới cơ quan Bộ Tổng tư lệnh. Chúng tôi ra đón Bác ở cửa rừng. Bác rất nghiêm trọng việc giữ bí mật*".

Vào tháng 4-1950, Lê Văn Hiến mới bắt đầu ghi lại hoạt động của Chủ tịch Hồ Chí Minh sau 3 tháng "vắng mặt":

"10-4-1950 (Đảng đoàn - K.H.) tiếp tục cả buổi mai. Chủ tịch Hồ Chí Minh đến nói rõ thêm về vấn đề ngoại giao và viện trợ.

Sau mấy tháng vắng mặt, Cụ vẫn khỏe mạnh, tuy người có gầy hơn một tý. Từ hai giờ chiều, Hội đồng Chính phủ bắt đầu dưới sự chủ tọa của Hồ Chủ tịch. Rất nhiều vấn đề, những việc lớn...".

Như vậy, chúng tôi có thể khẳng định được rằng đầu tháng 4-1950, Chủ tịch Hồ Chí Minh đã về tới căn cứ Việt Bắc tiếp tục lãnh đạo Đảng và Chính phủ.

IV. KẾT LUẬN

Dựa vào một số phân tích đã kể trên, chúng tôi có thể suy đoán về hành trình đi tới Mátxcova của Chủ tịch Hồ Chí Minh vào đầu năm 1950 đại khái như sau:

Cuối tháng 12-1949 hoặc đầu tháng 1-1950, Chủ tịch Hồ Chí Minh rời căn cứ Việt Bắc lên đường đi thăm Bắc Kinh và Mátxcova.

Khoảng ngày 19 tháng 1: Chủ tịch Hồ Chí Minh vượt biên giới từ Phục Hòa (Cao Bằng) sang Thủy Khẩu (Trung Quốc).

Khoảng cuối tháng 1: Chủ tịch Hồ Chí Minh tới Bắc Kinh.

Ngày 3 tháng 2: Chủ tịch Hồ Chí Minh rời Bắc Kinh lên đường đi Mátxcova (bằng tàu hỏa).

Ngày 7 tháng 2: Chủ tịch Hồ Chí Minh ở thành phố Chita đánh điện cho Xtalin.

Khoảng ngày 13 tháng 2: Chủ tịch Hồ Chí Minh đến Mátxcova.

Khoảng cuối tháng 2: Chủ tịch Hồ Chí Minh rời Mátxcova lên đường về nước.

Đầu tháng 3: Chủ tịch Hồ Chí Minh lại qua Bắc Kinh.

Ngày 11 tháng 3: Chủ tịch Hồ Chí Minh rời Bắc Kinh lên đường về nước.

Hạ tuần tháng 3 (khoảng sau ngày 19-3): Chủ tịch Hồ Chí Minh về tới khu vực biên giới Trung Quốc - Việt Nam.

Đầu tháng 4: Chủ tịch Hồ Chí Minh trở về căn cứ Việt Bắc.

CHÚ THÍCH

1. Các tư liệu sau đây đều ghi rằng, cuộc gặp gỡ đã được thực hiện vào tháng 12-1949:
 - Ban Nghiên cứu Lịch sử Đảng Trung ương, *Lịch sử Đảng Cộng sản Việt Nam* (sơ thảo), tập I. Nxb Sự thật, Hà Nội 1981, tr. 596-597.
 - Institut marksizma-leninizma pri TsK KPSS, Institut marksizma-leninizma pri TsK KPV, *Internatsional'noe sotrudnichestvo KPSS i KPV*, Moskva: Izdatel'stvo politicheskoi literaturyi, 1987, s. 189.
 - M.S. Kapitsa, *Naraznyikh paralelyakh*, Moskva, AO Kniga i Biznes, 1996, s. 258, 230.Còn lấy lý thuyết tháng 2-1950 là:
 - Viện Nghiên cứu chủ nghĩa Mác-Lênin và tư tưởng Hồ Chí Minh, *Hồ Chí Minh biên niên tiểu sử*, tập 4. Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội 1994, tr. 403-408.
2. Lê Văn Hiến, *Nhật ký của một Bộ trưởng*, tập II. Nxb Đà Nẵng, Đà Nẵng 1995, tr. 160-217.
3. Zhong gong zhong yang wen xian yan jiu shi, *Liu Shao Qi nian pu*, xia quan 1996. Beijing Zhong yang wen xian chu ban she, tr. 241.
4. RGASPI f.558 op.11 d.295 l.l. Philippov là bí danh của Xtalin.
5. *Liu Shao Qi nian pu*, 1996, tr. 241.
6. RGASPI f. 558 op.11 d.295 l.2.
7. Wy Xiu Quan 1983, *Zai Wai jiao bu ba nian de jing li (1950.1 - 1958.10)*, Beijing: Shi jie zhi shi chu ban she, p. 13.
8. Võ Nguyên Giáp, *Chiến đấu trong vòng vây*. Nxb Quân đội nhân dân, Hà Nội 1995, tr. 411-413.
Võ Nguyên Giáp, *Đường tới Điện Biên Phủ*. Nxb Quân đội nhân dân, 1999, tr. 14-16.
Tố Hữu, Võ Nguyên Giáp, *Nhớ lại một thời*. Nxb Hội nhà văn, 2000, tr. 269-271.
Khrushchev 1999. N.S. Vremya, *Lyudi Vlast*. Kniga 3, Moskva: Moskovskie novosti, s. 114-115.
9. "Posetiteli kremlevskogo kabineta I.V. Stalina: 1950-1953", *Istoricheskii archiv*, No.1/1997, s. 7-8.
10. Huang Zheng 1987, *Hu Zhi Ming yu Zhong Guo*, Beijing: Jie fang jun chu ba she, tr. 125-126.
11. Wu Xiu Quan 1983, *Zai Wai jiao bu ba nian de jing li (1950.1 - 1958.10)*, Sdd., tr. 16.
12. Viện Nghiên cứu chủ nghĩa Mác-Lênin và tư tưởng Hồ Chí Minh 1994, *Hồ Chí Minh biên niên tiểu sử*, tập 4. Sdd, tr. 405-408.
13. Guang Xi She hui ke xue yuan 1995, *Hu Zhi Ming zhu xi Zhong Guo*, Beijing: Zhong guo da bai ke quan shu chu ban she, tr. 162-164.